

3. Арсеньев Ю. Н. Принятие решений. Интегрированные интеллектуальные системы / Арсеньев Ю. Н. – М. : ЮНИТИ. Дана, 2003. – 207 с.
4. Вдовиченко О. В. Выраженность риска у студентов / Вдовиченко О. В. – Одесса : Черкасов, 2004. – 184с.
5. Дружинин В. В. Идея, алгоритм, решение (Принятие решений и автоматизация) / В. В. Дружинин, Д. С. Конторов. – М. : Воениздат, 1972. – 328 с.
6. Карпов А. В. Проблемы принятия решений в трудовой деятельности / А. В. Карпов // Психологический журнал. – Т.14, № 3. – 1993. – С. 23–27.
7. Кихлер Э. Принятие решений в организации / Кихлер Э. – Х. : Гуманитарный центр, 2004. – 160 с.
8. Козелецкий Ю. Теория принятия решений / Козелецкий Ю. – М. : Прогресс, 1979. – 504 с.
9. Корнилова Т. М. Психология риска и принятия решений / Корнилова Т. М. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 285 с.
10. Ларичев О. И. Качественные методы принятия решений : вербальный анализ решений / Ларичев О. И. – М. : Наука, 1996. – 207 с.
11. Ларичев О. И. Наука и искусство принятия решений / Ларичев О. И. – М. : Наука, 1979. – 200 с.
12. Ларичев О. И. Теория и методы принятия решений, а также хроники событий в Волшебной стране / Ларичев О. И. – М. : Логос, 2002. – 331 с.
13. Ломов Б. Ф. Когнитивная психология / Ломов Б. Ф. – М. : Наука, 1986. – 287 с.

УДК 159.9

Гломозда В.А. магистрант НУЦЗУ;

Афанасьева Н.Є. к. психол. н, доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ У МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

У статті розкривається зміст та загальні завдання роботи з проблем вивчення етнічної толерантності особистості, розглянуто основні форми психологічної роботи та методи, які використовуються у даному напрямку.

Ключові слова: етнічна толерантність, толерантність, інтолерантність, образ толерантної особистості.

В статье раскрывается содержание и общие задачи работы по проблеме изучения этнической толерантности личности, рассмотрено основные формы психологической работы и методы, которые используются в данном направлении.

Ключевые слова: етническая толерантность, толерантность, интолерантность, образ толерантной личности.

Постановка проблеми. На зламі епох виникла нова етнічна та соціально-психологічна ситуація, що характеризується низкою відмінних рис: зростанням міжетнічної напруженості, локальних міжетнічних конфліктів та інших проявів інтолерантності; зростанням етнічних міграцій і усвідомленням необхідності аккультурації в нових соціально-політичних умовах; складністю формування загальногромадянської ідентичності та установок мультикультуралізму для збереження миру. Сучасна політична ситуація в Україні свідчить, що проблема міжетнічних відносин незмінно залишається однією з найтяжких та важко контролюючих. Міжетнічні відносини обумовлюються масою різних факторів: політичних, історичних, економічних. Важливу роль наряду з перерахованими факторами відіграють етнокультурні та соціально-психологічні фактори. Ускладнення політичної та економічної ситуації стимулюють напругу в міжнаціональних стосунках, що призводить до етноконфліктів, які значно ускладнюють загальну обстановку в мультикультурному світі. Етнічні проблеми в суспільстві сьогодні постають в абсолютно нових аспектах, на новому рівні, в нових позиціях та більш жорстко. Одним словом, реальне становище в країні, значимість завдань, відповідальність за майбутнє і особливості соціального стану молодого покоління роблять проблему формування толерантної свідомості і розгортання міжкультурних, міжетнічних відносин значущою, хоча й надзвичайно складною, особливо у зв'язку з пред'явленням високих вимог до способів і рівнями її вирішення.

При цьому ні глибокі зміни в ідеології сучасного українського суспільства, ні технічний прогрес, ні поступове утвердження в масовій свідомості цінностей лібералізму і гуманізму, уявлень про право людини думати, вірити і вести себе інакше, ніж інші, ні глобалізація економіки, ні створення механізмів контролю над міграцією та допомоги біженцям не врятували суспільство від проявів нетерпимості, дискримінації за національною ознакою. Насильство стало звичайним елементом нашого життя. Осередки міжнаціональної конфліктності періодично розпалюються у все зростаючих масштабах, що помітно послаблює довгоочікувану стабільність в країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен етнічної толерантності-інтолерантності, як прояв соціально-психологічних особливостей взаємодії етнічних груп в полікультурних регіонах, вивчався в останні десятиліття в зарубіжній психології: через дослідження взаємних і установок представників різних етнічних груп (Deschamps J., Doise W., Giles H., Johnson P., Kim S., Pleasants M., Sinclair A., Scott W., Smith R., Thalhoffer N., Tripathi R., Turner J.); психологічних вимірювань куль-

тури (Gudykunst W., Ting-Toomey S., Triandis HC, Wetherell M. та ін.); впливу тривоги і невпевненості на ефективне міжособистісне і міжгрупове взаємодія (Berger C., Calabrese R., Gudykunst W., Stephan W., Stephan C., Islam M., Hewstone M.); в контексті міжкультурної адаптації, «культурного шоку» (Berry JW, Bochner S., Furnham A., Kohls L., Oberg K., Smalley W., Triandis HC et al.); етноцентризму (Brewer M., Campbell DT, Eriksen T.H., Horowitz DL, Le Vine R., Smith M.); мультикультуралізму (Berry JW, Bond M., Kalin R., Moghaddam F., Taylor D., Walzer M.).

Історія досліджень проблематики міжнаціональних відносин, міжетнічної конфліктності в нашій країні нараховує близько двадцяти років. За цей час аналіз толерантності вели з різних позицій: розглядали етнологічні аспекти проблеми (С.А. Арутюнов, Ю.В. Бромлей, М. Н. Губогло, Л.Н. Гумільов та ін.), Етносоціологічні аспекти (Г.С. Вітковська, Л.Д. Гудков, Л.М. Дробижева, З.В. Сікевич, П.М. Козирєва, І.С. Кон, Ю.А. Левада, А.В. Малашенко, М.С. Мацковская, М.Г. Сава, А.А. Сусоколов, В.А. Тишков, С.Б. Філатов, Є.Б. Шестопап та ін.), педагогічні аспекти (В.С. Біблер, С.Л. Братченко, В.В. Глебкін, Г.Д. Дмитрієв, В.С. Кукушин, В.В. Макаєв, З.А. Малькова, Л. В. Москаленко, В.С. Собкин, В.В. Шалін та ін.), філософські аспекти (Д.Бродскій, Р.Р. Валітова, Б.В. Ємельянов, Е.Н. Івахненко, В.Е. Кемеров, Т.Х. Керімов, Т.Б. Коваль, В.А. Лекторський, В.О. Любовіков, М.С. Мчедлов, А.В. Перцев, В.Ю. Рабинович, Л.В. Скворцов, Р. Хеффе, М.Б. Хомяков та ін.), соціально-психологічні аспекти толерантності (Е.Н. Аллахвердянц, І.Б. Андрушак, А.Г. Асмолов, С.К. Бондирева, А.І. Донцов, С.Н. Еніколопов, В.Г. Крисько, Н.М. Лебедева, В.П. Левкович, Д.А. Леонтєв, Л.І. Науменко, В.Ф. Петренко, А.А. Реан, Г.У. Солдатова (Кцюєв), Т.Г. Стефаненко, Т.П. Скрипкіна, І.Р. Сушков, А.У. Хараш, В.Ю. Хотинець, В.Г. Ціпцюк, Л.А. Шайгерова, П.Н. Шихирев, Є.І. Шлягіна та ін.).

Мета даного дослідження складається в аналізі основних особливостей та факторів формування етнічної толерантності в сучасній Україні, розробці рекомендацій по підвищенню ефективності системи мір по формуванню установок етнічної толерантності в українському суспільстві.

Досягнення поставленої мети припускає рішення наступних задач:

- здійснити порівняльний аналіз існуючих в різних суспільствах моделей формування етнічної толерантності;

- розглянути розвиток ідей толерантності в історії міжнаціональних відносин в Україні, обґрунтувати її консолідуючу, миротворчу роль в досягненні терпимості та згоди між різними етнічними групами суспільства;

- проаналізувати комплекс проблем та протиріч міжетнічних відносин в сучасному українському суспільстві, їх вплив на стан рівня етнічної толерантності;

- дослідити особливості та фактори регулювання етнічної толерантності;

- запропонувати конкретні методи, шляхи та форми підвищення ефективності системи мір по формування етнічної толерантності в сучасному суспільстві;

- дослідити особливості впливу ціннісних орієнтацій та соціальних установок на толерантність в міжетнічній взаємодії у різних соціальних груп мультикультурного суспільства.

Вирішення нових завдань, що виникли в сучасному суспільстві, вимагає нових підходів до організації освітнього процесу, його спрямованості на вирішення проблем виховання і розвитку людини, не тільки володіння комплексом знань, навичок і т.д., але й здатного до широкого спілкування, в тому числі в багатонаціональному середовищі, в душі гуманістичних традицій та ідей.

Виклад основного матеріалу. Етимологія терміну «толерантність» сходить до латинського дієслова «tolerare» - переносити, витримувати, терпіти. В сучасному житті розуміння толерантності неоднозначно та нестійко, різне й розуміння різними народами в залежності від їх історичного досвіду. Згідно з цією причиною поняття толерантності має досить широкий діапазон інтерпретації. Так в англійській мові «толерантність» означає готовність та здатність без протесту сприймати особистість або річ. В російській мові найбільш близьким за значенням поняттю «толерантність» являється термін «терпимість», що в буденному споживанні означає здатність, вміння терпіти, миритися з чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших людей.

Н. А. Асташова розглядає толерантність в різних аспектах. Толерантність може розглядатися як цінність соціокультурної системи, свого роду внутрішній стрижень соціально-психологічного буття. Це комплексний феномен, визначаючий відношення людини як до себе, так і до оточуючого світу. Поза ставлення до людини неможна говорити о толерантності-цінності. Отже, толерантність-цінність виступає як деякий поведінковий орієнтир.

Толерантність може функціонувати як принцип. Цей варіант пов'язаний з переводом толерантності в статус керівної ідеї, основного положення, внутрішньої переконаності визначаючої діяльність людини. Толерантність як норма дозволяє посилити упорядкованість соціальних взаємодій, точно обмальовати виконання вироблених людиною правил. На цьому рівні толерантність означає позицію особистості в даній ситуації, орієнтовані на конкретні зразки поведінки, узагальнені принципи діяльності.

В даній статті етнічна толерантність буде розглядатися як здатність людини проявляти терпимість до малознайомого образу життя представників інших етнічних груп, їх поведінки, національних традицій, почуттів, думки, ідей та вірувань. Зовнішньо етнічна толерантність

відображується в витримці, самовладанні, здатності людини довгостроково виносити незвичні впливи чужої культури без зниження його можливостей до адаптації. Етнічна толерантність проявляється в різних критичних ситуаціях, супроводжується психологічною напругою, так як входження особистості в нову етнічну середу та взаємодія з представниками інших народів часто представляє для неї певні труднощі, супроводжується появою стану невизначеності.

Дослідженнями встановлено, що в процесі прояву етнічної толерантності існують різні способи реагування представниками різних національних груп на однотипні конфліктні ситуації в своїй та чужій етнічній середі. На ступінь виразності етнічної толерантності у людини впливає загальна соціально-політична обстановка в країні та світі, а також наявність у людини досвіду спілкування з представниками іншої етнічної групи та суспільства.

Етнічна толерантність розуміється не просто як відсутність негативного, а скоріш як наявність позитивного відношення к іншій етнічній групі, тобто як готовність контактувати з представниками цієї групи, при збереженні позитивного відношення до своєї групи. Толерантність це не просто пасивна терпимість, вона припускає активну позицію усіх зацікавлених сторін та одночасно відказ від нав'язування своєї точки зору одній із сторін.

Прояв толерантності, яке співзвучно поваги прав людини, не означає терпимого відношення до соціальної несправедливості, відказу від своїх чи уступки чужим переконанням. Це означає, що кожен вільний дотримуватись своїх переконань та визнає таке саме право за іншими. Це означає визнання того, що люди по своїй природі відрізняються по зовнішньому вигляду, положенню, мови, поведінці, цінностям та мають право жити в світі та зберігати свою індивідуальність.

Розглядаючи толерантність як установку, необхідно розуміти основні психологічні складові толерантності.

Емпатія (від грец. *Empatheia* - співпереживання) - розуміння емоційного стану, проникнення в переживання іншої людини, тобто розуміння людини на рівні почуттів, прагнення емоційно відгукнутися на його проблеми.

Комунікативна толерантність - це характеристика ставлення особистості до людей, що показує ступінь переносимості нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії. Емпатія і комунікативна толерантність є відмінними ознаками толерантної людини.

Образ толерантної особистості поєднує найважливіші характеристики, що відображають психолого-етичні лінії людських відносин:

- Гуманність, що припускає увагу до самотнього внутрішнього світу людини, людяність міжособистісних відносин;

- Рефлексивність - глибоке знання особистісних особливостей, переваг та недоліків, встановлення їх відповідності толерантному світосприйняттю;

- Гнучкість - вміння залежно від складу учасників подій і виниклих обставин прийняти рішення, вибудовування системи відносин на основі володіння повноцінною інформацією;

- Впевненість у собі - адекватна оцінка власних сил і здібностей, віра в можливість подолати перешкоди;

- Самовладання - володіння собою, управління емоціями, вчинками;

- Варіативність - багатовимірний підхід до оцінки навколишнього життя і прийняття адекватних сформованим обставинам рішень;

- Перцепція - вміння помічати і виділяти різні властивості людей, проникати в їх внутрішній світ;

- Почуття гумору - іронічне ставлення до безглузвих обставин, непродуманих дій, вміння посміятися і над собою.

Позитивне розуміння толерантності досягається через з'ясування її протилежності - інтолерантності або нетерпимості. Нетерпимість ґрунтується на переконанні, що твоя група, твоя система поглядів, твій спосіб життя стоять вище за інших. Це не просто відсутність почуття солідарності, це неприйняття іншого за те, що він виглядає інакше, думає інакше, надходить інакше. Її практичний прояв знаходиться в широкому діапазоні: від звичайної неввічливості, зневажливого ставлення до інших - до етнічних чисток та геноциду, умисного знищення людей.

В ієрархії відносин толерантність і інтолерантність грають роль базисних. Толерантність як відношення породжує ставлення довіри, готовності (установку) до компромісу і співпраці, а так само радість, товариськість, дружельюбність. Відповідно інтолерантність як відношення породжує негативізм, недобррозичливість, тенденцію «виникати» з приводу і без приводу, а також негативні емоції - гнів, досаду, злість.

С.К. Бондирева стверджує, що в основі толерантності лежить або відсутність підстав для негативної реакції, або стримування себе індивідом (гальмування ним своїх спонукань). Толерантність за відсутності підстав для негативної реакції - природна толерантність, толерантність, незважаючи на наявність підстав для неї - проблемна толерантність. Різновиди проблемної толерантності: толерантність підпорядкування (ієрархії); толерантність Вигоди; толерантність умислу; толерантність вихованості.

Багато авторів (С. К. Бондирева С. Д. Щеколдин та ін.) До числа критеріїв міжкультурної толерантності відносять такі:

- Реальне рівноправність між представниками різних народів (рівний доступ до соціальних благ для всіх людей незалежно від їхньої статі, раси, національності, релігії чи приналежності до будь-якої іншої групи);

- Взаємна повага, доброзичливість і терпиме ставлення всіх членів того чи іншого суспільства до інших соціальним, культурним та іншим групам;

- Рівні можливості для участі в політичному житті всіх членів суспільства;
- Гарантоване законом збереження і розвиток культурної самобутності та мов національних меншин;
- Реальна можливість слідувати традиціям для всіх культур, представлених в даному суспільстві;
- Свобода віросповідання за умови, що це не ущемляє права і можливості представників інших конфесій;
- Співпраця і солідарність у вирішенні спільних проблем;
- Відмова від негативних стереотипів в області міжетнічних і міжрасових відносин і у відносинах між статями;
- Доброзичливість і терпиме ставлення до представників різних груп і груп в цілому;
- Позитивна лексика в найбільш уразливих сферах міжетнічних відносин між статями.

Представлені критерії відповідають моделі ліберального громадянського суспільства, яку в сучасній історії розглядають як найбільш повне втілення толерантності. Ця модель передбачає притаманне толерантності прийняття іншого таким, яким він є, не відмовляючись від власної точки зору, але і не нав'язуючи її партнеру.

Толерантність визначається нами як шанобливе ставлення до чужої думки, лояльність в оцінці вчинків і поведінки інших людей, готовність до порозуміння та співпраці у вирішенні питань міжособистісного, групового та міжнаціональної взаємодії.

Висновки. Дослідження етнічної толерантності особистості як цілісного психологічного явища на даному етапі завершено, проте в цілому, звичайно, не завершено, оскільки не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Тим не менш, отримані теоретичні висновки дозволяють відкрити досить широкі перспективи для подальшого вивчення різних аспектів цього актуального соціально-психологічного явища.

1. Толерантність - це повага і визнання рівності, визнання різноманіття людської культури, норм поведінки відмова від домінування і насильства.

2. Толерантність - це особливе ставлення, яке формується на основі оцінки якогось об'єкта завдяки взаємодії з ним.

3. Є два головні види толерантності: природна і проблемна. Природна толерантність виникає у разі позитивної оцінки нами об'єкта, а так само в разі, якщо між ним і собою ми не знаходимо особливих відмінностей. Це - толерантність ідентичності. Проблемна толерантність виникає, незважаючи на негативну оцінку нами об'єкта, але за наявності установки на співпрацю (конструктивна толерантність), адаптації (індивід звикся, притерпівся, нарешті, втомився «від цього»). Поблажлива

толерантність оцінюваного індивіда глибоко не торкається нерідко саме тому, що він «так вихований».

4. Будь оцінка базується на порівнянні оцінюваного об'єкта з якимсь чином (еталоном). Чим більше еталонних образів відображене в психіці індивіда, тим вище його здатність до оцінки нових для нього об'єктів, здатність приймати різноманітність навколишнього світу.

Крім позначених у дослідженні завдань перед нами контекстуально стояла і, можливо навіть, найголовніше завдання - показати толерантність як найважливішу людську цінність. Ми живемо у вік глобалізації економіки, все більшої мобільності, швидкого розвитку комунікації, інтеграції та взаємозалежності, у вік великомасштабних міграцій і переміщення населення, урбанізації та перетворення соціальних структур. Кожен регіон багатовеликий, і тому ескалація нетерпимості і конфліктів потенційно загрожує всім частинам світу. Від такої загрози не можна відгородитися національними кордонами, бо вона носить глобальний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авілов Г. М. Толерантність та полікультурне суспільство / Г. М. Авілов. – М. : Аспект Пресс, 2003.

2. Аджиева Е. М. Етнопедагогічні та етнопсихологічні умови виховання толерантності / Е. М. Аджиева // Толерантна свідомість та формування толерантних відносин : сб. наук-метод. – М., 2003.

3. Безюлева Г. В. Толерантність: погляд, пошук, рішення / Г. В. Безюлева, Г. М. Шеламова. – М. : Вербум-М, 2003.

4. Смирнова Е. О. Межособистісні відносини, як сфера зародження та прояву толерантності / Е. О. Смирнова // Вікові особливості формування толерантності. – М. : Центр соціології освіти РАО, 2003.

5. Тишков В. А. Толерантність та згода в трансформуючихся суспільствах (доклад на Міжнародну наукову конференцію ЮНЕСКО «Толерантність та згода») / В. А. Тишков. – М. : Русский мир, 1997.

6. Шалін В. Освіта та формування культури толерантності / В. Шалін. – М. : Наука, 2003.

УДК 159.9

Дишкант О.В., к. психол. наук, доцент кафедри менеджменту організацій, Херсонський інститут МАУП

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СХИЛЬНОСТІ ДО РИЗИКУ З ЕФЕКТИВНІСТЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЯТУВАЛЬНИКІВ

У статті проведений теоретичний аналіз проблеми схильності до ризику та психологічний аналіз успішності діяльності фахівців рятувальних підрозділів з ме-